

ХАЛЪМГ ҮНН

Советск Союзин Коммунистическ партин Халъмг танъгчнн болн Элст балгъсна комитетснн куч-көлсчирин депутатрин Танъгчнн болн балгъсна Советснн газет

№ 92 (2925)

1957 дж. сентябрин 25

Үнн 20 деншг

Алдр Октябрьск социалистическ революцин 40-ч джилд (1917—1957)

КПСС-н ЦК-н ПРОПАГАНДИН БОЛН АГИТАЦИН ОТДЕЛИН, КПСС-н ЦК-д БААДГ МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМИН ИНСТИТУТИН ТЕЗИСМҮД

(Цаарандкн. Эклцн 91-ч номерт).

Баячудин келн-амтс социалистическ келн-амтс болдж хуврад, тедн хоорндатар ни-иньглгн болн ах-дугъннэгъар донь-тусан курглалгн уудв. Цуг союзн республик болгнар бдгя цагин промышленность гарггдв, кбдлмшч классин болн интеллигенцин эврә келн-амтни кадрмуд өсв, кевянзарн келн-амтни, угх-үндсәрн социалистическ шин культур бурддж гарв.

СССР-т келн-амтни төр хагьлгдсн учрар, „күтц үн уга“ келн-амтс бәәнә гихин туск колони-затормудин гаргъсн, кесг зун джилмүд кедж йовх худл-хов үр-мәр болдж тарагдад, туслн-онц тууджлгч творчеств гисн зугл „сунъгъу сән“ улснн зббр биш, цуг келн-амтснн, ямаран оньгтә зустә, ямаран келн-күн болвчн йилгъл уга, цугъараннь чадм зббрнь болджахиг лавта батар үзүлдж медүлгдв. СССР-т Октябрьск социалистическ революц кеснлә әлләр ингдж зугл келн-амтн болгъна уудгч билг-әрдмин делгрлтин төлә үүдинь секдж өкх кергтә.

Алдр Октябрьск социалистическ революц туудж амтнн түрүн болдж куч-көлсчирт политическ болн экономическ збвинь өгсн деерән, бас бәәхтә-теткүлтә джиргъл үүдәлж өгсн революц болджана. Куч-көлсч улст, кбдлмшчирт болн крестьянмудт сулдхвр өгчкәд, эн тагч бәәсн уга, негхн классг эс-гидж онц зәрм улст биш, балгъсдин болн селәдин куч-көлсч улс цугъар эврәннь бәәдл-джиргълннь кемджәгъән зогслго ббдлүләд йовдж чадх аргъиг эн учрав.

Социализмин дилвр,—эгл олн-амтнә теткүлтә бәәдл-джиргъл зогсл уга ясрад йовлгънур авч ирв. Келг кбдлмш олдлго бәәдг ода уурв, куч-көлсч улс манъгьдурк бдрәсн әәдгән уурв. Күн болгн кбдлж чадх, сургъуль сурх, амрч чадх, кбгшрсн цагтан теткүл авч чадх збвиг социалистическ государств дурдсн деерән, нам кергт хуврадж кедж күцәджәнә. Социалистическ строй күүкд улсиг мухлалулдгас сулдхсн деерән, политическ болн обществен бәәдл-джиргълнн халхар күтц әдл збвәр теткәд, олн-амтнә кбдлмшт шунмгъа кевәр орлцдж чалх, багъ наста үйрриг асрдж өсгх аргъинь өмнә өргәр секдж өгәд, күүкд-күн-эк гиснә чинринь ик гидгәр бргдж ббдлүлв. Социалистическ строй багъчудин бәәдл-джиргълд үндсәрн хуврүлт орулв, цуг келн-амтснн багъчудин өмн—медрл дасдж авлгънд, производственн квалификац сурлж авлгънд, үүлдәгч куч-көлснә уралан шүлтлгнә, баатр үүлдврмүд куцлгнә хаалгъинь секдж өгв.

Баячудин идеологс болхла, күн гисн юмн „төрхәрә“ тус-тустан салу, тер учрар цугъарн ницдж коллектив болдж бәәлгнә хортнь—күн болджана гих бәәдлгә уха сандж, социализм тосхна гисн—юмн болдж өгх уга гидж ицджә-цхәсн бәәсн. Амтнә мухлаллгн-далджлгнәс гетлсн улс хоорндан ницдж, нег-негндән донь-тус кургдж кбдлггәр түшг кедж, шин, социалистическ серл-седкл үүдәлж болшго юмн гидж баячуд болн теднә философ улс келд-жәцхәсн. Хуучн стройиг харсгч улснн тер хорлтта худлиг—ил учрсн ода бәәх йовдл хольвдж, уга кев. Олн-амтнә общественн революц, теднә тоолврт, санан-седклдн, медрлдн, общественн туст, бий-бийиннь бәргч теднә хәләц үндсәрн гүн хуврлт гаргъсн чигн заяни ирлцнъгъу болджана.

Советск күмни санан-седклин шин эрки чинртә үүдлтн—советск патриотизм, куч-көлснә туст, ола эдл-ахун зббрин туст социалистическ хәләцтә болдгас медгнә. Куч-көлснә туст, общественн туст шин хәләцтә болсн учрар олн-дундин зббриг холвдж икдүлхин төлә, куч-көлснә үүлдврин ашиг ббдлүлхин төлә социалистическ дбрлдән кегднә, ним юмн хуучна орчлнъгд үзгдгә бәәсн. Социалистическ дбрлдән үүдлгн—күмн амтнн тууджд күчтә гидг хольврлт болсна онц болджана: кезән-кезәнәс нааран кесг минъгн джилнн туршарт амтнд күнд, му нертә зовлн болджасн куч-көлсн ода күмни чинриг батрулгч, күндтә төр болдж гарна гидгн эн болджана.

Европиг цугтн гилтә оккупировать кедж авчкад, терүнә дәәнә күчәр түшг кедж авчкад, империалистическ фашистск Германия икклән барсн дәәнә дәврлгь келгъәрн, СССР-т социалистическ төвкүн тосхлт келгъиг зогсав. Тер дән мана олн-амтнд то-томдж уга түрмшг үзүлв, болв терүнләрн хамдн, СССР-т тосхлдсн шин, социалистическ общественн батиг болн юмнд диллгдшго күчиг, социализмәр үүдәгдсн, Коммунистическ партәр асрулдж өсгдсн шин куунә седкл-ухани күчн юмнд эвгдшгөг тер дән батта кевәр үзүлдж, медүлв.

III. Төрскән харсгч алдр ик дәәнд гаргъсн советск олн-амтнә баатр үүлдвр

10. Делкән хойрлгч дәәг немецк фашизм эклсн, болв немецк фашизм, бүклдән общественн систем болад дәәнд кесг арвн сай күн үклгнә төлә, кесг зун сай куч-көлсчирин тоолдж келдж болш уга зовлнъгн, теднә асхрсн нүлм-снә болн цусна төлә, кесг үйррин көлсәр бурдәгдсн эдл-уушин болн культурн зббр үрәдж тарасна төлә ялинъ даах, делкән империализмин хамгин догши болн деермч отрядн бәәсн.

Мел США-н, Англин болн Францин империалистнр, эврә келн амтнәнн сәәгъинь хәләл уга, германск монополистнрт гитлеризмиг теджәхин болн фашистск церг агсхдн нбкд болхин төлә кесг миллиард доллар мбнъг гаргъсн. Мел эдн, фашистск булагъачирт хам сөрглт өглгнә туск Советск Союзин цуг сүв-селвг хооран цокад, гитлеровск дәәчирт советск меджәгъур улм ббрдхдж түлкәд, эдннг Австр болн Чехословак тал түкрджәсн.

Нам гитлеровск хам церг, цуг олн келн-амтснн сулдхврт болн тустан бәәлгънд, уклин аәмшг болджасн ил медгдсн цагт, юнъгад гихлә гитлеровск Германия Советск Союз тал дәврхәсн урд, европейск 11 орн-нутгуд, тер тоод аәрмн Европд эврә цагтан хамгин күчтәд тоолгдджасн Франциг дәәләд орулдж авад, Англиг дәәләд куучх аәмшг гарсн цагт, нам тиигхд империалистнр эврәнн керг-төрән Советск Союзур дә өсглгъәр ясдж авхар седжәсн.

США-н, Англин, Францин империалистнр, кудлгъна дәәнд, бийләрн мейәркч Германия чидлн багърх, Советск Союз болхла, уга кегдх, эс-гидж чидлән геех гидж тоолад, тегәд эн дилсндн чигн, дилгдсндн чигн эвцлгнә төринь заахар сандж тоолджасн. Болв ашн талданар болсн.

Мана социалистическ государствн экономическ өслтдн халтг болдж, терүг хооран хайхар седсн империалистическ реакцин цуг ааль-мекн өмнәс сөрдж, СССР-н күч-көлсчир общественн шин стройин дилвриг батлцхав, терүнә цаарандк батрдж-өргдлгъиг тетгцхәв, коммунизмүр дилвртәгъәр йовх аргъ учрав.

Төрскән харсгъна алдр дән, орн-нутгиг социалистическ кевәр хуврүлгнә йовудиг түргдүлх зура цаг деерн авсн мана партин хол тоолвриг үзүлсн. Мел партин гардврт, үзгдәд уга ахр болзгт орн-нутгиг индустриализовать кегәд, селәнә адл-ахуг коллективизацин хаалгәд орулад, культурн революц кеснә ашд Советск Союз фашистск Германия болн энүнә нбкцлмүдин дәврлтин өмнәс сөрглт өгч харсх эв-аргъта болдж гарсн. Партин дуудврар, советск олн-амтн төрскән харсгъна элдр дәәллдәнд босад, эврәнн баатр ноолдагъарн гитлеровск булагъачирин болн эдннг түкрәчирин цуг зурагъинь болн ухан-тоолвринь таслдж көлсн.

Төрскән харсгъна дән, кезәд чигн мана төрскнд үзгдсн дәәдн хамгин күчтә болн күчр догши дән бәәсн. Дәәнә эклцд, шүдн күртлән агсгдсн, дәәнә хойр джилнн дамшлтта, цуг Европигишн экономикар тулг кеджәсн гитлеровск аәрм-эврәнн нбкцлмүдтәгъән хамдан мана орн-нутгур генткн дәврәд, тегәд тер цаг зуурин сән бәәдлән олзлдж, мана цергиг харслтин күчр күнд дәәллдә кех болгъсн цагт, советск олн-амтн нег үлү күчр зовлн үзсн. Ошәтнә аәрмс орн-нутгин амни чинртә хотл балгъсдур ордж ирсн. Мана Төрскнд үклин аәмшг учрсн. Болв, дәәнә күчр зовлн, зертә-зевтә советск күчн-чидлин дәәч омгинь шантлсн уга, мана олн-амтнә гүджрлтин, үнн-чик эврә керг-төрин дилврт кемджән угагъар ицдгинь сулдхсн уга. Орн-нутг олн-амтнә күчлгъәр Ленинск партин гардврт, дәәч нег лагерт хуврәгдсн. Ошәтирин гиджгтн советск патриотнрин күчтә гидг партизанск үүлдвр делгрсн.

Түрүн күчтә дәәллдәнд советск церг фашистск аәрмст ик геелт гаргълж, „цәкклгн“ мет түргн дә кехәр седсн гитлеровск зураг таслсн. 1941 джилн декабрь сард Москван ббр гитлеровск цергиг күүчд таралгн—делкән хойрдгч дәәнд фашистск аәрмин түрүн ик гисн дилгдлгн бәәсн. Нег джил болсна хбн, күмн амтн Сталинградск туургсн бәәр-бәрлдәнә галд, фашизмиг диллгнә герл эклдж цәәдж йовхиг үзсн. Гитлеровчнрар дәәлгдсн, эс-гидж дәәлүлгдх ик аәмшгт бәәсн цуг орн-нутгудин олн-амтн ик ицл-тәгъәр советск олн-амтнә болн энүнә зертә-зевтә күчн-чидлин баатр ноолдаг хәләлжәсн. Олн-амтн, Советск Союзд—фашистск цергиг куучдж зогсагъад, күмн амтиг хар ярас гетлгдж, делкән эрдм-герлин зббр харсх йилгъгч аргъ-чидл бәәхиг үзсн.

США болн Англә—мана орн-нутгла хамдан үүлдлгнә туск бооца кесн бәәсн. Эдн, хамгин түрүн болдж нам 1942 джилд Западн Европд немецк фашистск цергин өмнәс хойрдгч фронт секх даалгъвр авцхала. Кемрджән эн даалгъвр күцәгдсн болхла, дән эртәр тбгсәд, кесг сай күн амд үлдәд, агъу-ик эдл-уушин болн эрдм-герлин зббр хадгългдх билә. Болв, хамгин түрү бәәдл, союзникүдин үүлдврт нбкд болдж, дилвриг түргдүлхин төлә эврә чидл күрсәрн цугтагъинь кедж йовсн Советск Союзин үлгүр дахл уга. США болн Англин правительствос олн-зүсн учрар, хойрдгч фронт секлгнъг хооран саагъад йовсн. Советск олн-амтн, энүнә зертә-зевтә күчн-чидл, ошәтнә гиджгтн дәәллддж йовсн энүнә партизанмуд, гитлеровск церглә ноолдлгъна күчр-күн-лиг нургълдж эврәнн ээм деер ачсн.

(Цаарандкн 2-ч халхд).

Алдр Октябрьск социалистическ революцин 40-ч джилд

(Цаарандкн. Эклцн 1-ч халхд.)

Баренцово тенгсас авн Хар тенгсэ күүртл делгэсн, кемджэгэарн үзгдэд уга дээлддэн Советск Аарм, бшэтиг кошэгээд, 1943 джилн зунар Белгород болн Курск балгэсдин өөр болон авртэй бээр бэрлээн хөөн, күчтэ күчн-чидлин цокврар бшэтнэ цергчнриг болн техникиг күүчэд, фашистск аармиг эврэ газрасн барун талагшан көбсөн.

Советск Аарм нам ганцарн чигн фашистск Германиг күүчдэ динлэд, даджрдсн Европин олт-амтиг сулдхдэ чадхн ил медгдсн цагт, США Англэй хойр 1944 джилн июнь сард Франц эврэ цергэн буулгэсн. Болв терүнэ хөөнн чигн американск болн английск империалистск, Барун таласн Германир дэврхэр биш, Югославин болн балканск талдан чигн орн-нутгудин олт-амти советск зертэ-зевтэ күчн-чидлин динлврэр тулг кээд фашистскрин болн эднэ нөхцлмүдин өмнэс динлвртэ ноолда келж йовсн Балканур орхар икэр сандж тоолдж йовсн. Мана союзникүдин тним тактикин уршгар, немецк командовань советск фронтас церг авл уга, баахн күчн-чидлэр Арденн эргид англ-американск фронтиг таслдж чадад, эднэ цергиг күчүлгдлгнэ аамшигт тавсн. Тер цагт Англин премьер-министр У. Черчилль, англ-американск цергин му бээдл яхсин төлө, советск-германск фронтд шин дэврлгт кехиг сурдж Советск правительствин толгвач И. В. Сталинд бичг бичсн. Советск Аарм үвлин ик дэврлгтэн зуг чилэсн бийнэ, фронтд болхла, цаста шуургта киитн бола бээсн бийнэ, Западн фронтд союзникүдин бээдлинн тоолдж медл, түрн кевэр белдврэн төгсгдэ, цаг му гидж хэлэл уга, немшин өмнэс ода централн фронтар делгүднэ өргн дэврлтин үүлдвр январин хойрдгч брэлэс оралт уга секх шиндвр Ах командованэ ставк батлсн, 1945 джилн январин 7-д бичг авсанн мангь-дуртн И. В. Сталин зангелсн. Советск Аарм дола хончад Карпатас авн Балтийск тенгсэ күүртл дээднэ дэврлгт делгүлэд, немецк командованиг эврэнн, Восточн фронтан дээдлгдлгнэс харехин эрkd Западт йовсн цергиг күчэр авхулсн.

1945 джилн февралн 23-д У. Черчилль И. В. Сталинд илгдэ бичсн: „Улан Аарм эврэнн хөри доладгч өбнинн сэн бдрэн байрта-бахтагэр кеджэнэ. Германск милитаризмин хувинн йилгэсн динлврн эн байр-бах Улан Аармин союзникүдт кемджэн уга өврдмж болджана. Ирх үйир, эн ончта сэн динлвр үзх күүртл бээсн бидн мет, бас дун угагэр, Улан Аармин алдр йовлинн меджэнэ“.

США-н болн Англин цергүдин үүлдврмүдлэ иницатэ, фашистск германиг күчэр дбэцүлдэ авсн Советск Аармин сүл гүджрмг дэврлтиг, американск болн английск салдснмүд, эднэ орн-нутгудин олт-амти өврдмжтэгэр хэлэджэцхэлэ. Союзникүдин хам күчлггэр тер дарун империалистическ Япона зертэ-зевтэ күчн-чидл чигн дээдлгдэ күүчдлэ.

Империалистическ Япониг динлгнэ керг-төрт, бий талан дэврсн японск дээд деермчнрлэ кесг джилн уг-туршарт дээлдсн Китдин баатр алдр олт-амти агьу-ик тусан күүрсн. Советск Союзин зертэ-зевтэ күчн-чидл, Китдин газрин зун-ар бийд батлгдсн империалистическ Япона йилгэн сэн цергт күүлгч цоквр өгэд эврэнн интернациональн даалгэвран күлэгээд, советск болн китайск олт-амти тасрлтан уга ах-дүүгын иницат эврэнн цусар батлсн.

11. Төрскэн харслгнэ Алдр дээднэ джилмүдт советск көдлмшчнр, колхозникүд, интеллигенц үзгдэд-сонгсгдэд уга гүджрмг йовдл үзүлцхэлэ. Дээднэ цагин оралдата хату-мөтү күүнд бээдл олт-амти эдл-ахуг дээднэ төрлэ ирлүлдж хуврулггэр, промышленн предпритысиг дээднэ көлэс заагдэ нүүлгдэ холд авч одлгэр, танкс, сомолетс, товс, минометс болн нань чигн зер-зевс элвгэр кедж гаргылгэр, фронтиг дэр-сумар, хувц-хунрар теглггэр тедн агьу-ик көдлмш кецхэлэ.

Төрскэн харслгнэ дээднэ джилмүдт советск олт-амти йоста гидг баатр-чинргэн үзүлв. Мана орн-нутгин күч-көлсчнр „Цугтаг фронтин төлөд, цугтаг динлврн төлөд“ гисн ии-нег уха зүүцхэдэ зүткцхэв.

Фашистск деермчнрин күчнлэ харгэдж дээдсн агьу-ик ноолданд Алдр Октябрьск социалистическ революцин тогтасн общественн болн государственн строй динлсн, нарт-делкэд хамгин нүүрт йовгч социалистическ идеолог динлсн.

Советск строй, кипигалистическ строй-дорхнй улунь дээднэ джилмүдт бас ил медүлгдв. Эдлахун социалистическ систем, көдлмшч классин болн крестьянствин күүршго иницан, СССР-н олт-амтсин иницнэгүү бээлгнн улн болгч советск общественн седкл-ухан болн политическ ии-негн—Советск Союзд күүчдгшго чидлин булгн болсн.

Фашистск Германиг болн империалистическ Япониг динлсн динлврн өргмдэжн болн бурдэгээчн Советск Союзин Коммунистическ партэ бээсн. Эврэнн кесг сай урдэн партэ фронтур илгэлэ. Тедн эврэнн дээднэ даалгэвран күцэлггэрн советск цергчнриг омгаиадг билэ, дээднэ частын болн соединенсин ухан-седкн боллг билэ. Коммунистрин тоомсрн берк гидгэр өсв. Советск Аармин цергчнр, партин члел болад дээднэ орхларн, алдр-ик нерн гидж тоолцхадг билэ. Фронтд икэр гарутсн бийнэ, дээднэ цагин эргид партин зерглэн 1 сай 600 минггэн күн немдэ өсв.

Дээднэ туршарт, терүнэ чик-зөвиг болн арун күцдиг партэ цээлггэж медүлдж йовла, цуг олт-амтиг хамцулдж, теднэ күчн-чидлиг залдж йовла. Коммунистическ партин, терүнэ Централн Комитетин гардврас иштэ советск олт-амти дээднэ динлвр бэрсн.

12. Төрскэн харслгнэ—фашизмн өмнэс кесн дээднэ советск олт-амти болн терүнэ зертэ-зевтэ күчн-чидлин цергэ болн күч-көлснэ алдр гүджрмг йовдлгн күн амти кезэд чигн маршго. Советск зертэ-зевтэ күчн-чидл, кесг орн-нутгудин олт-амтсиг фашистск далжрлгнэс гетлгдэ, эврэнн сулдхлгнн төрэн нертэггэр күцэсн. Советск цергин динлвртэ дэврлгн, гитлеровск Германи элдж авсн орн-нутгудин олт-улсин эврэ келн-амтсинн сулдхврн төлө кедж йовх агьу-ик ноолданла негдэж хамцв. Советск церглэ хамдан чехословацк болн польск корпусмүд, югославск болн албанск партизанск цергүд, цаарандн румынск болн болгарск дивизмүд, тер мет немецк-фашистск булагачнрин өмнэс гүджрдж ноолдхасн. Теднэ дээднэ иницан цуг дундин ноолданд хамдан асхсн цусар гангнэгдсн боллг мөн. Фашистск германиг күүчдл Францин, Англин, США-н болн Гитлерин өмнэс негдхэсн наадк орн-нутгудин олт-амтс чигн зөвэр нөхд болсн.

Төрскэн харслгнэ Алдр дээднэ динлвр—мана Төрскнүр империалистрин хойрдал да өсгггн күцдэн күүрлгн боллж гарсн; тууджин өсгггн цаарандк йовудт ик өлмэггэн эн динлвр үзүлсн; эврэнн ашарн эн динлвр урдн сулдхврн төлө болон дээднэ бэрсн динлврмүдэс даву. Гермэск фашизмиг болн Японск империализмг күүчсн ашд, Советск Союзин тоомср болн орн-нутгуд хоорндк төрмүд хагьлгднл терүнэ чинрн кемджэн уга өссн.

Гитлеровск оккупантин дөннджэх реакционн күчн-чидлиг күүчдэ уга келгн, кесг орн-нутгудт народн-демократическ строй тогтах аргэ учрав, колониальн олт-амтсин сулдхврн ноолда делгүрүлгдн күчтэ ик өлмэггэн халдав. Терүнэ ашд социализмин болн демократин күчн-чидл зөвэрт өсдэ батрв, капитализмин болн реакционн күчн-чидл хасгдэж гонггэрв.

13. Фашистск деермчнриг күүчэд, эврэнн сулдхвр болн газдин өлмэд орл уга бээлгн харсад, коммунистическ тосхлтан цаарандн кех аргэ советск олт-амти авб. Немшин оккупантнр СССР-н эдл-ахуд ик гидг гару үзүлв. 1710 балгсын, 70 минггэр гар деревн болн селэн хамхлгдв, 32 минггэр шаху промышленн предпритыс хагьлдж шатагдсн, дээднэ өмн болдин 60 процент шахунь хээлгддэсн металлургическ заводмүд, орн-нутгт гаргэдж авчач нүүрснэ 60 гар процентинь өгчэсн шахтс элдгдсн. Селэнэ эдл-аху ик гарула харгэв. 98 минггэн колхоз, 1876 совхоз болн 2890 МТС булагачнр хамхлдж тонхав. Зуг өлг-эд хамхлгдэж уга кеснэ ашднэ 679 миллиард аслннга эдл-ахугнн гару үзүлв. Болв, Төрскэн харслгнэ дээднэ үзсн хамгин ик күүнд гарунь—советск кесг сай амэр гарутлгн болджана.

Советск общественн үзсн ии-нег гарула айл гару үзсн баячудин хамгин ик гисн государств чигн хооран холд хайгдэж, талдан империалистическ государственн далжрлгн эрк биш тусх бээсн. Советск Союз чигн тнигх гидж США-н

болн Западн Европин орн-нутгудин империализмин политикүд болн идеологс тоолджасн. Болв, теднэ тним тоолврмүднэ цөмрцхэсн.

Мана социалистическ государственн экономическ өсатднэ хаалтг боллж, терүг хооран хайхар седсн империалистическ реакцион цуг ааль-мекин өмнэс сөрдж, СССР-н күч-көлсчнр общественн шин стройн динлврн батлцхав, терүнэ цаарандк батрлж-өргдлггн тегтцхэв, коммунизмүр динлвртэггэр йовх аргэ учрав.

IV. Дээднэ хөөтк цагт күцэгдсн социалистическ тосхлтин ашмүд болн коммунизмн төлө ноолдлгннд советск олт- амти өмн бээх төрмүд

14. Дээднэ күүнд джилмүдт мана орн-нутгин социалистическ общественн болн государственн строй—эврэнн чилшго эв-аргэн илдкдэж үзүлдж, дээднэ эдл-аху бурдэлгннд, динлвр бэрхин эрkd көрнэгс агсггннд капитализмд-дорхн йилгэн үлүггэн үзүлсн мет, дээднэ хөөтк джилмүдт, дээднэ өгсн күүнд шавиг түргэр эдгэх, олт-амти эдл-ахун цуг халхсиг хэрү тогтадэ, ицгтэггэр уралан йовуллж чадх аргэ мана Төрскнд тер сгрэй учрасн.

Арйсэн Федерацин, Украина болн Беларусин, Литван, Латвин, Эстона болн Молдавн, бшэтирин хамхчдэж күүчсн заводмүд болн фабрикс, электростанцс болн шахтс, колхозмүд, МТС-д болн совхозмүд, балгэс болн селэл советск улсин гарар ахр болзгт хэрү тосхгдв. Индуриальн ик-ик гигантс—Запорожсталь, Краматорск машин тосхлгнэ, Сталинградск болн Харьковский тракторн заводмүд үмсн-тооснас хэрү босхгдв; тавн джилн зураггэр түрүн тосхгдсн—Днепровск ГЭС-г герл хэрү шинэс гилвкдэж падрв. Герой-балгэс Ленинград болн Сталинград, Севастополь болн Одесса хэрү босхгдэж, улм урлкаси сээхрцхэв. Теднлэ зерглүлдж шин заводмүд күчтэ электростанцс болн шахтс, өдгэ цагин шин балгэс болн көдлмчнрин поселкс тосхгдэж өсцхэв.

Динлвртэггэр күцэгдсн дөрвдгч болн тавдгч тавад джилмүдин зурас аль-бис юмс кедж гаргылгэ дээднэ өмнк кемтжэг давлж гарх аргэ. Советск Союзд учрав. Дээднэ хөөтк арвин джилн чилгчэр, 1956 джилд мана орн-нутг промышленн продукци кедж гаргылггн 1940-ч джилнэс 3,5 холван икэр кедж гаргэв. 1957 джилд промышленн продукцин цуг кемджэн 1913 джилн кемджэнэс 33 холвон үлү. Тер дотр производствин средств кедж гаргылгн, 1913 джилнлэ дүнэгцүлхлэ, 74 холван өсв. Советск промышленн болн металл эд-бод кедг промышленность онц хурдар өсдэ-өргдэж йовна, терүнэ продукцин кемджэн эн джилд, 1913 джилнлэ дүнэгцүлхлэ, 200 холван өсджэнэ.

Нургэллж күүнд промышленностин түргн өсдэ-өргдлггн ашд цуг промышленн продукцин кемджэнд производствин средств кедж гаргылгнэ дүнэгцүлгч чинрн 1913 джилд 33 процент бээсн болхла, 1956 джилд 70 гар процент болв. Энүлэ зерглдэж терүнэ улд олт-амти элдг тоотиг өсдэ-өргдэжүлх аргэ учрагдв. 1957 джилд, 1913 джилнлэ дүнэгцүлхлэ, олт-амти элдг тоотиг кедж гаргылгнэ кемджэн 13 холван икдхн. Тер дотр элдг тоот юмсин зүсн болгнн икдэж, теднэ чинрн ясрулгдхн. Орн-нутгин индустриальн болн техникеск күчэр түшг кегээд советск олт-амти джил ирвэс эврэнн тоолгшго олт-экономическ көрнэгиг болн орчлнннн зөбриг күцдн болн улм сэнэр олзлнэ.

Мана селэнэ эдл-аху чигн үндснрн онгларв Коллективизацин өмнхн СССР-т бээсн 25 сай крестьянск үүрмг эдл-ахун орчд нүүрт йовх техникэр агсгдсн коллективн ик-ик эдл-ахус ода бээцхэнэ. 1957 джилн эклцэр СССР-н селэнэ эдл-аху 1577 минггэн тракторта (15 мөрнэ чидлэггэр тоолхд), 385 минггэн буудан комбайнта, 631 минггэн ачлгнэ автомашинтэ болн кесг сай селэнэ эдл-ахун талдан машинтэ болв. Селэнэ эдл-ахус социалистическ хаалгэд орулггн, терүнд көдлгдэж улсин тоог хасад, селэнэ эдл-ахун продукцин кемджэг зөвэр икдүлв. Цуг культур тарг газрин агьунь, 1913 джилнлэ дүнэгцүлхлэ, күс-дундурас үлү икдв, тер тоотд цагэн гуйрин буудл

(Цаарандкн 3-ч халхд.)

Алдр Октябрьск социалистическ революцин 40-ч джилд

(Цаарандкнь. Эклцнь 2-ч халхд).

—хойр холван шаху, техническ культур тарлгын—2,7 холван, кбвнъ болн шикрин свекл—3 холван икдв. Таранн газрин агьу бссн деерн, газр эдлгын ясуулгдв, таранн ургын икдүлгдв.

Мана орн-нутг техник бсдж-бргджд советск наук ик тусан кургв. Хамгин нарна научн-техническ тдрмүд ахр цагин болзгт күүцэд чадцах аргьтагьан советск ученс үзүлчхäv. Математикин, механикин, физикин, химин, электротехникин халхд советск учени улсин агьу-ик күүцәнъгьүс энергетикин, машинд тосхлгьна, металлургин, радиотехникин, автоматикин болн телемеханикин нарна тдрмүд диилвртгьяр хагьлдж чадх, шин техникиг производствд орцулх, бддән ашмудта технологическ процесс шиндлдж белдх аргь учрасмн.

Советск Союзд 1954 джилдс нааран, нарт делкэд түрүн болдж келсн атомн электростанц кбдлжәнн, дакад бдгә цагт кесг шин атомн электростанц тосхлджана. Нарт делкә деер хамгин ик күүчтә, частин (умшмуд) түргүлүлг—синхрофазотрон тосхлгдв. Межконтинентальн баллистическ ракет келгын болн терүг күүчлдж залдж тавдг аргьинь кедж тетглгын советск наукин болн техникин агьу ик диилвр болджана.

Олн-амтнә түрүн нүүрт йовгч Коммунистическ паргин гардврт советск улс баатр кевәр күүчлдж кбдлснә ашд, мана орн-нутг экономическ хамгин ик күүчтә орн-нутгудин негнь болв. Нарт делкәд промышленн бг-эд гаргьлгьарн Советск Союзин хув 1917 джилд 2-3 процент бәәнәс, бдгә цагт тавна кесн нег хув күүл бдлв. Промышленн бг-эд кедж гаргьлгьна кемджгьярн СССР Европ түрүн ормд, нарт делкә деер—хойрдгч ормд гарв.

Капитализмин бдр-дәәрн болсн дугу-дундас сүл социализмин цагт производствд капитализмин цагт-дорхн кесг холван хурдар бсдж-бргдждиг СССР-н болн наадк социалистическ орн-нутгудин дамшлт үзүлжәнн. Социалистическ системин үлү сәинн учрар Советск Союз амн болгьна тоод бг-эд, эдл-уш кедж гаргьлгьарн хамгин икәр бсдж-бргджсн капиталистическ орн-нутгудиг күүцлж йовна. Кемрджән 1913 джилд мана орн-нутгг амн болгьна тоод промышленн бг-эд США-д-дорхн 13-14 дакдж. 1937 джилд—6,5 дакдж багь бәән болхла, бдгә цагт зугл 2,6 дакдж багь. Тиггәд, амн болгьна тоод промышленн бг-эд кедж гаргьлгьарн мана орн-нутг США-с хоцрлгын—советин йосна цагт тавн холван хагьдв. „Талдан орн-нутгудиг, теднә уханл оршго хурдар кбблж күүчмн“ (Соч., 33 том, 354—355 халхс)—гидж Лениннә урдаснь меддж келсн лавта чик бәәсиг эн үзүл-джәнн.

15. Олн-амтнә элвг тетгүлтә болн культурн бәәдл-джиргьлин кемджгь улм ббдлүлх бргн аргь социализм бгсми. Цуг күүч-кблсчрин бәәдл-джиргьлиг цааранднь ясуулгын—советск обществин дәннә хббтк джилмүдт бсдж-бргджлгьнә ашнь болджана.

Советск Союзд дәннә урдк джилмүдт чигн, ода чигн кбдлмш эс олдг йовдл уга. Эн джил СССР-н олн-амтнә эдл-ахуд кбдлжгь кбдлмшчрин болн цергләчрин дундин тонь 52,5 сай гар кун болхми, эс-гидж 1913 джилднәс 4 холва гар ик. Дакад социализм тосхлгьна ашд Советск Союзд кбдлмшчр болн крестьян улсин нургьлдж икнънъ хаана Арәсәд үзджәсн ик кунд түрү-зү-дүгьәсн гетлүлгдв.

Нарт делкән хойрдгч дәннә бмнк джилмүдт болв чигн, дәннә хббтк джилмүдт болв чигн кбдл-мшчрин болн үүлд церглдг улсин джалвин чин-ринь улм-улмар ббдләд йовб. Бдгә цагт күүч-кблсчрин материальн тетгврнь, бнъгәр сургьул сурдиг, бнъгәр эмнлгьлгьиг, пенс, пособий болн нань чигн государствас бггдлг мбнъг болн дбнъгиг орцулдж тоолхла, тер мет кбдлмшчн бдр ахрдүлгьиг орулдж тоолхла, 1913 джилд кемджәнәс кесг холван бддән болна. Терүнлә зерглүлдж, революцин бмнк цагинлә дүнъгүлхлә, күүч-кблсч крестьян улсин оругьин чинринь чигн кемджән угагьяр ббдлүлгдв.

Багь джалв авцахдг кбдлмшчрин болн үүлд цергләчрин джалвн сүүлин джилмүдт икдүлгдв, кбдлмшчрин болн инвалидудин пенсин кемджән икдүлгдв, саата болн торсн күүкд улсд бггдлг амрлгьна болзгн икдүлгдв, бддән сургьулин зав-еденъсәр болн сургьулин төлә бдгд мбнъгн ууру-лгдв. Олн-амтнә эдлвр делгү икдв. Советск улс сән хотга, сән хувцта болчхав, бәәдл-джиргьлнә ясрв.

Бәәхтә улс сургьул сурдг збвтә бәәсиг социалистическ революц уга кев. Күүч-кблсч улс сургьул-эрдм уга харнъгьу бәәдг йовдл ард холд хоцрв. Бичкдүдиг болн багьчудиг дундин болн бддән сургьулин завендъсәр орулдж сургьул дас-хлд цуг кергтә тоотнь мана орн-нутгг бәәнн. Бдгә цагт 50 гар сай кун цуг зүсн сургьул дасдж йовна. Бддән сургьулин завендъсәр болн техникумсар 4 сай гар студентир сургьул сурдж йовч-хана, 1913 джилд болхла 182 минъгын студентар дасдж йовсми.

Дәннә хббтк джилмүдт советск обществин эрдм-медрин зббт зогсгә холвад бсәд йовна. Советск күүнә—коммунизм тосхачин седкльн байниг, терүннә күүч-кблсчрн коммунистическ сургьмдж бггдлгнд берк ик чинргә бддән ухан-седклиг болн күүнд дуртаг үзүлгч литератур болн искусств ббдлж цецгрлгьнә хаалгьур йовдл йовна.

Кбдлмшчрин болн крестьянсин производствени, научн-техническ болн практическ дамшлт кемджән угагьяр икдв. Мана орн-нутгин олн-амтнә эдл-ахуд бдгә цагт бддән болн дундин шишлн сургьулгьта зургьан сай гар специалистир кбдл-джәнн, 1913 джилд болхла тиим специалистирин тонь 200 минъгьнәс тату билә. Бддән сургьулин завендъсәр, научн учрежденъсәр ода 240 минъгын научн кбдләчир кбдлжгьәннә,—әннә хаана цагт бәән тоогьас 24 холван ик.

Зуг 1957 джилд бддән болн дундин шишлн сургьулгьта 770 минъгь гар специалистир орн-нутг авб. Бддән сургьулгьта специалистир сургьдг гаргьлгьн, революцин бмнк цагинла дүнъгүлх-лә, 21 холван бсв. Кадр белдг гаргьлгьна тиим хурдн бслтиг нег чигн капиталистическ орн-нутг үздж медәд уга. Советск Союзд дурго болгч улс чигн эн йовдла збвәрджәчхәннә. Тоогьарн олн, сән дамшлгта научн болн техническ кадр бәәлгьн наукин болн техникин гүн нарна тдрмүдиг капиталистическ хамгин байн государствмуд-дорхн түргәр хагьлх аргь бгчәннә.

Эмнлгьнә халхар амтс тетглгын үндсәрн ясуулгдв. Революцин бмнк Арәсәд 10 минъгын кун болгьнд нег эмч бәәдг билә, СССР-т ода болхла 10 минъгын кун болгьнд 17 эмч бәәнн (США-д бәән эмчирт дорхн ик); 10 минъгын кун болгьнд больничн 13 орн бәән болхла, ода 70 орн бәәннә. Амтсг эмчин дбнъ болгьн бнъгәр кеднә. Кбдлмшчирт болн үүлд цергләчирт шал-гьсн цагтнь дбнъ бггднә.

Бргн олн-амтнә бәәдл-джиргьл ярсна болн эрүл-менд харлгьна советск системин туста үүлд-врин ашд амтс шалг-шарвг уга бәәдг болчхав, укльн багьрв. Кемрджән хаана Арәсәд күүнә үкл США, Англь-дорхн хойр холван, Франц-дорхн күүс-дундур холван ик бәән болхла, ода СССР-т күүнә үклгьн тер орн-нутгуд-дорхн збвәр багь, бслтн ик. Күүнә ут наслгьн СССР-т революцин бмнк цагт-дорхн збвәр икдв.

Мана балгьсд болн селд ясуулгдд, кеерү-лгддәннә. Нарт делкән негдгч дәннәс, гражданск дәннәс, нег үлү нарт-делкән хойрдгч дәннәс кбл-тә берк икәр күүрлгьнлә харгьсн бийн, балгьс-дар амтн бәәдг гермүд 1956 джил күртл, 1913 джилднә дүнъгүлхлә, 3,7 холван бсв. Тер дотр күүч-кблсчрин бдгд мбнъгнә кемджәнн, 1917 джилдс бмн бдгд мбнъгнлә дүнъгүлхлә, тавн болн терүнәс үлү холван чигн багьрв. Кемрджән революцин бмн Арәсән кбдлмшчр, ода капиталистическ орн-нутгудин кбдлмшчр мет, эврәннә олвр-рас тавна кегьәд нег хувәс авн гурвна кегьәд нег хув күртл нәртг бдгд бәән болхла, бдгә цагт СССР-т эн гару дундлад, нег кбдлмшч брк-булин гаругьин хбрнә кегьәд нег хувнь болна.

Советск государств олн-зүсн пособий, пенс, стипендә бггдлгнд, санаториймудт, амрлгьна гермүдт путевкс бнъгәр бггдлгн цуг сургьулин завендъсәр сургьул бнъгәр даслгьнд, бнъгәр эмнлгь тетглгьнд болн нань чигн тедү мет юмст цаглшго ик мбнъг гаргьна. Зуг ганцхн 1956 джил бггдсн мбнъгнә ут-тонь 169 миллиард арелнь болв. 1957 джил амтнд бдгд мбнъгнә ут-тонь багь гихдән 192 миллиард арелнь күрч икдхн.

Олн-амтнә эдл-ахун ниргсн ик бслтд, олн-амтнә элвг тетгүлтә болн культурн бәәдл-джиргь-линь улм икәр яслгьн социализмин агьу-ик күүчн капитализм-дорхн терүннә үлүнү үзүлгддәннә. Келн-амтнә ору мана орн-нутгг капиталистическ орн-нутгуд-дорхн збвәр ик хурдар бснә, цуг эн ору күүч-кблсчрин сә хәәлгьнд гаргьднә, тер дотр келн-амтнә оругьин дбрзнә кесн гурвн хүү-

внь күүч-кблсчрин бийсиннә эдлврт гаргьднә, капиталистическ орн-нутгудар болхла келн-амтнә оругьин ик зуугьинь даджргч классмуд эздлж олзлчхана.

Хаана Арәсәд бәән экономическ хоцрсн, политическ збв уга келн-амтнә „окаин“ гидж ода СССР-т уга, әдл збвтә союзн болн автономн республикс, келн-амтнә областс, округс болн район бәәннә. Икәр бсдж-бргджсн промышленность болн агьу-ик социалистическ селәнн эдл-аху тедн бәәннә. Урдн даджргдлж йовсн олн-амтсин культурин халхд үзгдәд уга хуврлт гарв. Эврәннә культуран тедн ббдлүлв, нам теднә урдк эврәннә келәр бичг-тамгь уга йовсн ода наук болн техник бргджүлгьнд орлдж йовна, кев-янзарн келн-амтнә, үндсн-чинрән социалистическ эврәннә байн искусств болн литератур бүрдәдг авчхав.

Даджрлгьна цуг зүсн янзсиг, классов болн келн-амтнә даджрлгиг уга келгьн социализмин алдр ик диилврн болджана. Советск улс, күүкд улс, залу улс гидж йилгьлгьн угагьяр, келн-амт-сәр йилгьлгьн угагьяр, эврәннә политическ болн эврә бийсиннә збвәрн, гражданск даалгьврарн цуг әдл збвтә.

16. Кбдлмшч классин болн цуг күүч-кблсчрин ноолдана ашдн күүч күүслн болгч коммунистическ обществин негдгч девснъгн социализм болджана. „Социалистическ хуврлт эклхләрн, аш сүүлднән хуврлт збрулгдсн күүслиг бидн бмнән тодрхагьяр тавдж медх збвгәвдн, минь эн күүслн—фабриксиг, заводмудиг, газрин болн производствин средствиг зуг буладж авсарн төгсдг зогсшго, бг-эд гаргьдг, терүгән ховалгьин, тоолдж диглдж, шүүдг хәләлгьярн төгсдг зогсшго, „кун болгьнәс чадмгарнь, кун болгьнд кергллгьярнь“ гисн авц-барциг күүчәхәр цаарандан йовгч коммунистическ обществ тосхх күүл болджана“—гидж В. И. Ленин келсми. (Соч., 27 том, 103 халх).

Социализм, обществин чледи икәр бсдж йовх неквриг улм күүцдн тетглхләрн, терүнләрн хамдан бнърсн цагин улдәс ода чигн сулдад уга. Социалистическ производителнь күүчн-чидл болн күүч-кблснә производилность тетгүлин кбнъгиг, коммунизмин авц-барциг обществ күү-цәдг чадмар дала келж элвдүлдж чадх ббдм ода чигн күрәд уга. Олн амтсин бсдж йовх кергл-лгьн болн бдгә цагт күүсн терүг ханъгьадж чадх аргь хоорнд темдгтә сбрлцлгьн ода чигн бәәчхәннә. Коммунизмин материальн-техническ сүүриг тасрхан уга бсгдг- бргджүлгьнә болн ясуулгьна хаалгьяр эн сбрлцлгьс хагьлгддана, цаарандан чигн хагьлгдхн.

Социализмин цагт күүнә амтсг шинәс сургьмдж бггддәннә, кбдлж чадх улсиг цугтнь үүлдвртә, үүрлгьнн, нииссн кбдлмшд орцулджана, тедниг даджргч стройин үлдәсн хәләцәс, авйасас, капитализмин үлдәс сулдхджана. Тер учр деерәс, коммунизм күүцдән тогтсн цагт цуг амтсг даалгьврн болх бәәтхә, амн кергллгьн болдж, бахмднн болх күүч-кблсн социализмин цагт эн түрүн болдж амн-джиргьлин средств болад үлддәннә. Тер тө-ләд, социализмин цагт бг-эд кун болгьна кергл-лгьяр хувагдхн, кун болгьн обществд бгсн күүч-кблснә тоогьяр болн чинрәр хәләгддг хувагднә.

Социализмин улд күүцәнъгьүстәгьяр уралан, коммунизмүр йовх цуг аргь-эвн советск обществд бәәннә. Социализмин цагт эдлх тоотиг түрүн болдж элвдүлхн төлә кергтә материальн-производствени ул бсдж-бргджд йовна. Цуг орн-нутгиг электрифицировать келгьнә, производствиг цуг халхарнь механизировать келгьнә болн автоматизировать келгьнә, производствени процессмудиг цуг халхарнь химизац келгьнә, олн-амтнә эдл-ахун эркн халхсарнь атомн күүчиг олзлгьна улд бүүрлсн балгьсдар болн деревнъсәр бәәх ик-ик машинн производств тиим улнь болджана. Терүн-ләрн хамдан социализм техническ бсдж-бргджлгь тетгнә, дакад цуг күүч-кблсчрин техническ-культурн кемджгь ирлцнъгьүгьяр ббдлүлнә.

Социализмин бәәдл олн-амтнә кесг сай улсин үүлдвртә шунлтнь—экономикиг цааранднь ббдлү-лхүр, олн-амтнә эдл-ахун цуг халхсар шин техник бргнәр орцулхур, зургьадгч тавн джилин зураг болзгаснь урд күүчәхүр залгдсн социалистическ дбрдәнд үзүлгднә. Социалистическ дбрдәг цаарандан делгрүлтн гидж күүч-кблсчринг парть дуудна, юнъгад гихлә, мана Тбрс-кнә шин күүцәнъгьүсн булгнь—коммунизмин

(Цаарандкнь 4-ч халхд).

Алдр Октябрьск социалистическ революцин 40-ч джилд

(Цаарандкнь. Эклцнь 3-ч халхд).

хаалгьур, теруна дилвртэгээр йовлгнь—социалистическ дорлдан болджана.

17. Мана орн-нутгт коммунистическ обществ тосхлгьна күүцл олгга цагт холд баяхш. эн тэр советск улсин, эднэ гардгч күүчн-чидл—Советск Союзин Коммунистическ партин мел бдгга цагин цуг уулдврн күүцл болджана.

Ода Советск олт-амтна бмн, коммунизмин материалн-техническ кбрнэг бүрдэлгнэ тэр, тууджлгч ахр болзгт амн болгьна тоод эдл-уш гаргьлгьар капитализмин ик гидгэр бсдж-бргджсн орн-нутгудиг күүцэд давдж гарлгьна агьу-ик тэр зогсджана.

КПСС-н XX-ч хург—эн тэриг хагьлхин төлө ноолдлгьнд эрки темдгнь болдж гарсмн. Эн хург газдин болн дотр-дундин баядлг кинан кевэр шалгьлж-шиндждж, бдгга цагин эргид обществин бсдж-бргджлтин хаалгьинь болн цаарандк йовудинь медхд эрки чинртэ марксистск-ленинск науки хамгин берк чинртэ кесг тэрмүд хагьлсмн. Тэв-кинүн экономическ дорлдана хаалгьд Советск Союзин экономическ гол-тэр хагьлхин төлө кегдгд ноолдаг шуултта кевэр цааранднь чигн тасрлтан угагьар келгьиг эрки гол тэр гидж хург заасмн. Эннь ашта-чинртэ социалистическ системин эдл-ахугьар тулг кедж, амн болгьна тоод эдл-уш гаргьлгьар капиталистическ ик гидгэр бсдж-бргджен орн-нутгудиг күүцэд давлгьн болджана.

Хургин шиндврмүдг бдгга цагин эргид коммунистическ тосхлтин тодрха зура темдлгдсмн. Нургьлдж күүнд промышленность бсгдж-бргджүлгьнэ, тасрхан уга техническ бслтин болн күүч-кблснэ ашинь бдлүлгьнэ улд олт-амтна эдл-ахун цуг халхсиг цааранднь күүчтэ кевэр бсглгь тетгдж, селанэ эдл-ахун производствиг темдгтэ кевэр бдлүлдж—цуг эн хамгин улд советск олт-амтна баяхтэ баядл-джиргьлинь болн культури кемджэгьинь улм бдлүлхиг күүцх тэр зургьадгч тавн джил тавджана.

КПСС-н XX-ч хургин шиндврмүдиг дилвртэгьар күүцэд, Советск орн-нутгт коммуниз-мүр йовхд, парть болн правительствт промышленностиг болн тосхлтиг заллгь унгарн оньгдарулгьн йилгьн чинртэ болв. Эн оньгдарулгьн, эдл-аху заллгьнд демократическ централизмин ленинск бэрч-халайиг цааранднь бсгдж-бргджүлгьн болджана. Ингд оньгдарулгьн—олт-амтна эдл-ахун государствени централизован гардврн баярн газрин гардврн сел-варла болн нильчинь бдлүлгьнэ саянэр ниццх аргь бгэд, күүч-кблсч олт-ахун бдлүлджана. Заллгь оньгдарулгьн, эдл-ахун тэрмүд хагьлгьнд гардг боомтг-саалт уурулдж, экономическ райодар эдл-ахуг комплексн кевэр бсгдж-бргджүлгьн, производствиг райод дотрн болн райод хоорнд кооперировать келгьн, дакад шишлнэгдүлгьн амрдүлджана.

Промышленностиг болн тосхлтиг заллгьна шин систем—баярн газрин болн центрн гардгч кадрмудин даалгьврн бдлүлджана, гардврн производствур бдрдхдана, заллгьна аппаратин керг уга звенос уурулджана, наук производств хойрин хоорндк залгьда батлджана, науки болн техникин уулдачнрт промышленность болн селанэ эдл-аху халайг-шиндлгьнэ эвранны ашан збрггэр орулдж олзлх эв-аргь бгчана. Цуг эн хамг—социалистическ эдл-ахун брд даргдлжх дотр-дундин ик кбрнэг илгкдж авх, эн кбрнэгиг болн орчлнгийн зббриг олт-амтна төлө, коммунизмүр йовдж йовх орн-нутгин йовудиг тургдүлхин төлө күүцднь олзлх эв-аргь бгчана.

Сүл гурви джилд (1954—1956 джилмүд) селанэ эдл-ахуг икар бсгдж бдлүлгьгэр агьу-ик керг-тэр күүцэдсмн. Эмнг болн эмнгшрсн газр хагьлдж эдлгьнэ тускар колхозмудиг болн МТС-г гардгч кадрмудар болн специалистрэр батлгьна тускар, селанэ эдл-ахуд зура келгьнэ шин диг-дарана тускар, селанэ эдл-ахун эдл-ушин белд-гьнэ болн хулдлгьна унинь бдлүлгьнэ тускар, колхозникудт сар болгьн мбнэгнэ аванс бглгьнэ тускар авгдсн партин болн правительствин шинд-врмүд онц эрки чинртэ болсмн. Эн керг-тэр, баярн газрин седварт делгрлт бгэд, селанэ эдл-ахун эдл-уш гаргьлгь икдүлгьнд колхозмудин болн колхозникудин олз-оршин урмд бдлүлэ, селанэ эдл-ахуг цааранднь күүчтэ кевэр бдлүлгьнэ тэр-мүд хагьлгьнд тэрүн агьу-ик дилвртмүд тетгсмн.

Эмнг болн эмнгшрсн газр хагьлдж эдлгьн олт-амтна алдр уулдврн болдж гарв. Эмнг газр тал кесг зун миньгьн күүн йовсмн. Хойр джилин эргид зуг комсомольск путевкар 350 мингьг гар багь наста патриотнр йовцхасмн. Казахстана, Уралн, Сибири, Поволжин баярлгьшад уга халта теегин агьусар кесг арвад, кесг зуугьад шин совхозмуд болн МТС гарсмн. Восток ордж трактор-мудта, комбайнста, талдан чигн техникста эше-лонс тасрхан угагьар йовджасмн. Гурви джилин эргид 35,9 сай гектар эмнг болн эмнгшрсн газр эдлгьнд орулгдсмн, эн цагин эргид орн нутгт таранэ газрин агьунь 38 сай шаху гектар бсэд, 1956 джилд 195 сай шаху гектарт күүрсмн. Эмнг болн эмнгшрсн газр хагьлдж эдлснэ ашд мана орн-нутгт 1956 джилд невр нег миллиард даву пуд товарн буудэ авсмн, малин хот гаргьлгьн бас збвар икдсмн. Эмнг газр хагьлдж эдлгьн бдрн джилмүдт цаарандан чигн кегдхмн, тегэд орн-нутгин гуйр-буудан збвр улм икдхмн.

Нүүрлгч колхозмудин дамшлар болн күүцлэр тулг кегьад, бдрн джилмүдин эргид амн болгьна тоод ус, тос, мах гаргьлгьна кемджэгьар США-г күүцх збргг дуудвр социалистическ селанэ эдл-ахун күүч-кблсчнрт парть кесмн.

Эн дуудвр кесг сай улсин күүчтэ уулдврн шуулт гаргьв. Эн хамгиг колхозмудар болн совхозмудар эн джилд малас авдгдг эдл-уш гаргьлгьн темдгтэ кевэр икдлгьн герчлдж узулджана. Эдл-уш икар гаргьлгьн—эн джилд малас авдг эдл-ушинг, ниднин джилд белдгдснэс збвар икар белдх эв-аргь бгв. 1957 джилин сентябрин нег шинд махн—624 тонн, эс гидж 38 процент, усн—2.419 тонн, эс гидж 19 процент икар белдгдсмн.

Малас авдг эдл-уш гаргьлгьн болн белдлгьн тинм йовудагьар бсггьн—бидн амн болгьна тоод малас авдгдг гол эдл-уш гаргьлгьар Америкин Соединени Штатсиг ахр болзгт күүцдх анх ицл батлдж гаргьджана, тегэд эннь олт-амтна эдлврн кемджэг темдгтэ икар бдлүлх эв-аргь бгхмн.

Колхозмудин болн совхозмудин товарн эдл-уш бсггьн, колхозникудин, кблмичнрин болн церглачнрин эдл-ахус селанэ эдл-ахун хот-хол государствд эрк биш орулдж бдлгдг 1958 джилэс авн уурулх эв-аргь Советск государствд бгсмн.

Эмнг болн эмнгшрсн газр цааранднь хагьлдж эдлгьн, таранэ газрин агьу бргдүлгьн, орн-нутгин цуг райодар таранэ ургьн бдлүлгьн болн газр эдлгьн ясрулгьн, мал олар бсгдж, энунас авдг эдл-уш икдүлгьн, комплексн механизаци бдрлгьнэ улд күүч-кблснэ ашинь бдлүлгьн болн селанэ эдл-ахун эдл-ушин унинь багьбуулгьн—мана орн-нутгт коммунизм тосхлгьна, бдгга цагин эргид селанэ эдл-ахуг бсгдж-бргджүлгьнэ тинм гол тэрмүд болдж.

Промышленн болн селанэ эдл-ахун производствиг икдүлгьнэ болн амтна баядл-джиргьлин тетквр бдлүлгьнэ гол бүлгнь—күүч-кблснэ аш бсггьн болгнь ил медгдлжана. Зургьалгч тавн джилин зурал—промышленность күүч-кблснэ аш багь гихдэн 50 процент бдлүлгьн темдлгд-джана, продукция унинь багьрулгьн болхла--багь гихдэн 17 процент. Цуг эн тоот кблмичнрин болн церглачнрин лжалвин чинриг, дүнэгьхд, 30 процент, колхозникудин мбнэгнэ болн хот-хоолин орунь болхла, багь гихдэн 40 процент бдлүлх эв-аргь бгчана.

Мана орн-нутгт сүл джилмүдин эргид сян бдрн болн амрлгьна бдрн бмн кблмшин цаг 2 час хасгдсмн, зярм кблмичнрин кблмшин цаг, бас телү мет наснь күүцэд уга багьчулин кблмшин цаг 6 час күүртл багьрулгдсмн. Ах техникин улд производствиг тасрхан угагьар ясдж саярулгьн, энүг саянэр бүрдэлгьн, күүч-кблсиг цааранднь техникэр агьлгьн болн энүнэ ашинь бдлүлгьн—зургьалгч тавн джилин твр-шарт кблмичнрин болн церглачнрин кблмшин цагиг дүсүлж кблмшин 7 часд орулх, тегэд тер учрар советск күүн аль-бисарн бсдж-бргдж-дан невр цаг авх эв-аргь бгхмн.

СССР-т амтна баядг гермүдин тосхлт бргн кевэр делгрсн болв чигн, баях гермүдин туск олт-амтна неквр күүцдэн даянэ хббтк джилмүдт тетгдлжасн уга. Орн-нутгиг индустриализировать келгьнэ залгьлдж балгьсдин олт-амтна агьу икар бснэ учр ним болджана: промышленн, обществени болн амтна баядг гермүдиг соньсглад угагьар эвдсн делкан хойрдгч даянэ уршг чигн

дакад эрк биш хамгин тэрүн болдж промышленность шинэс ясдж зогсах учр медгдлжасмн. Күүч-кблсчнр баях гермүдиг ясрулгьн—хамгин тэрүнд кегдх тэр болджана. Зургьалгч тавн джилд государствин мбнэгэр, эс гидж теруна донь-тусар, амтна баядг 328 сай гар квадратн метр агьута гермүд тосхгдхмн, эннь тавдгч тавн джилд тосхгдсн, амтна баядг гермүдин агьугас хойр холван ик. Бдрн 10—12 джилин дунд мана орн-нутгт амтна баядг гермүдин дутгиг уурулх тэр парть болн правительствт тавсмн. Эн тэр хагьлгьн партин болн правительствин гол килмдсн негнь болджана.

18. Олт-амтна төлө делдгдсн демократь—демократин ах янзнь болджах советск государств тасрхан уга бргдлж делгрлгьнд баянэ; эн государств, олт-амтсн тасрхан угагьар бсдг политическ болн обществени шуултта хамдан бсдж-бргджнэ. Советск йосна сунгьгдсн органсар, СССР-н Деел Советд, союзн болн автономн рес-публиксин Деел Советсэр, баярн газрин күүч-кблсчнрин депутатнрин Советмүдэр күүс-дундур сай гар депутатнр кблджана; эдн цугтан—заводмудин, социалистическ теегин күүч-кблсчнр, науки болн культури уулдачнр, государствени болн обществени организацсин кблчачнр. Советск йосна орган сунгьгачнрин даньгин болн бдр бггьн донь-тусар тулг келж кблнэ. 1956 джилд баярн газрин Советмүдэр 1,5 сай шаху күүч-кблсчнр орлсн 240 мингьг гар даньгин баядг комис-смүд кблджачхасмн.

Советск строинн йоста демократизмин темдг-тэ узмджнь—орн-нутгин политическ, эдл-ахун болн культури баядл-джиргьлин эрки тэрмүдэр күүр-күүндвр келд болн терүг хагьлгьнд олт-амтна шуулттагьар орлчлгьн болджана. Промышленность болн тосхлт заллгьн цааранднь ясдж сая-рулгьнэ туск тэрт нерэдсн хургудар 40 сай гар күүч-кблсчнр орлсмн. Олт-амтна джиргьлд эрки чинртэ йосна проект—зуг олт-амтна күүр-күүндвр тавгддж күүндснэ хббн йосн болдж багна. Мана законс—олна ухан-седкл, дамшлт, дурн-седкл негдүлдж бичлгьн болджана. Парть болн правительствт коммунистическ тосхлтин күүцх цагн ирсн тэрмүд хагьлхларн даньгин олт-амтна күүндвр келж селвг сурна. Социализмин баядл олт-амтна—шин джиргьл бүрдгч, серлтэ тоомсрта, шуултта уулдачнр болдж кблчхана.

Союзн республиксин экономикин болн культури бслт, коммунистическ тосхлтин шин тэр-мүд эдл-ахуг гардлгьнд союзн республиксин зб-виг збвар бргдүлхиг нексмн. Урднь цуг союзин органсин мелд баядл дала-адал предприятияс болн промышленностин бүкл халхс ода шуд союзн республиксин мелд бггдсмн; государствени зура диглдж келгьнэ болн мбнэгнэ эдл-ахун туст, заргьн болн йосна уулдврн халхд, культури тосхлтин кергт союзн республиксин збвинь бргдүлсн. Хамг эн эрки керг-тэр цуг республиксин болн СССР-н цуг олт-амтна сүв-седвар болн ашта күүчн-чидл бсдж-бргджүлхн төлө улм бргн эв-аргь гаргьдж, эднэ ни-иньлгьн болн ахир-дүүринэр нег-негдэн донь-тус боллгьн батлджана.

Государствт заллгьнд, эдл-ахун болн культури тосхлтин гардврт олт-амтиг орлчулхин төлө, йос гарддж заллгьна аппарат хасхин төлө бюрократизмин бмнэс коммунистическ парть гүдлрлтэ ноолда кенэ, кех чигн мбн. Социалистическ государств цуг аньсн күүч-кблсчнрин цуг олт-а-низацин—Советмүдин, профсоюзмудин, комсомолин болн талдан чигн организацсин нилчинь болн шуултинь бдлүлхиг парть күүцхэр селдана. Парть, күүч-кблсн болн олт-а збвр тал, социализмд харшта халайг уурулхин төлө гүдлжрмг ноолда кедж, олт-а ухан-серлиг буржуазн халайг-баргин ямаран чигн гарцин бмнэс босхдж бүрдана.

Социалистическ демократизмин эрки нег ян-зинь узулгьн—шуудж-шалгьлгьн болн бийан шалгьлгьн болджана. Парть болн Советск олт-амтна шуудж-шалгьлгьна болн бийан шалгьлгьна донь-тусар социалистическ обществени баядл-джир-гьлд гардг дуту-дундсиг илгкдж уурулад, энүнэ уралан йовдлин тургдүлнэ.

(Цаарандкнь дарук номерт).

Редактор Д. М. МУКЕБЕНОВ.